

ZDROJE OBRODNÉHO ZMÝŠĽANIA ALBERTA ŠKARVANA (Príspevok k 70. výročiu úmrtia)

PETER MAŤOVČÍK, Slovenská katolícka charita, Bratislava

Predmetom nášho príspevku je načrtnúť vývoj a základné črty Škarvanovho obrodného zmýšľania, do veľkej miery poznamenaného práve dôsledkami jeho premeny. Po načrtnutí Škarvanových názorov na poslanie človeka, kresťana a kresťanstva a spoločnosti vôbec priblížime jeho predstavy a názory na slovenskú minulosť, prítomnosť a budúcnosť a na jej hlavných aktérov - obyčajných ľudí. V tretej časti analyzujeme jeho názory na postavenie a úlohu človeka a jeho samého v ľudskom spoločenstve, na slovenskú inteligenciu, na jeho vzťah k Bohu, k človeku, k učeniu L. N. Tolstého a tolstojovcov, bez poznania ktorých by obraz o jeho ideovom svete nebol úplný. Jeho tézy budeme korigovať vlastnými komentármi a ich začleňovaním do širšieho myšlienkového kontextu doby, v ktorej A. Škarvan žil a tvoril.

Tvrdošínsky rodák dr. Albert Škarvan sa narodil 31. januára 1869 v rodine obchodníka a úradníka Alberta Škarvana. Jeho osobnosť dodnes vzbudzuje pozornosť časti slovenskej kultúrnej verejnosti predovšetkým vďaka jeho svojráznej životnej filozofii, ktorá sa prejavila po jeho preporodení sa na kresťana počas lekárskeho štúdií v Prahe a v Innsbrucku (1887-1892) v odopretí dokončiť výkon vojenskej služby šesť týždňov pred jej ukončením (Košice, 7. 2. 1895).¹ Bol to rázny východiskový krok na ceste k osobnej realizácii filozofie činov svedomia, ku ktorej dospel v tejto premene. Literárnych vedcov a kritikov zase zaujímajú osudy a hodnoty jeho prekladateľskej činnosti, hlavne diel ruských klasikov (Turgenev, Dostojevský, Čechov, Tolstoj a iní).

Škarvanovo odmietnutie dokončiť výkon vojenskej služby bolo výsledkom jeho vnútornej premeny, ktorá sa prejavila jednak vo vlastnom uvedomení si, že vojenský lekár má svojou prácou nepriamo podiel na otravných výčinoch vojenskej mašinerie, jednak v nadobudnutom presvedčení, podľa ktorého "...kresťanstvo a vojenčina sa vytvárajú navzájom a preto kresťan nemôže byť vojakom..." ([1], 16 a i.). Nedokončil ju však hlavne "...kvôli sebe samému, kvôli svojej vnútornej slobode, kvôli voľnému priestoru, kvôli očisteniu sa od špiny...", bola pre neho proste priveľkou prekážkou na ceste jeho duchovného rastu k Bohu ([3], 7). Sám bol pritom presvedčený, že čin, ktorý urobil, by urobil "...každý človek, ktorý chápe, v čom spočíva výhoda žitia..." ([1], 116 a i.). Bolo to pre-

¹ Základné biografické údaje sa nachádzajú v Slovenskom biografickom slovníku V. Martin 1992, s. 466.

svedčenie, že jedine činy súhlasné so svedomím jednotlivca môžu prebudíť apatických ľudí z letargie a prispieť tak k naplneniu ich túžby po skutočnej slobode, ktorá bola u neho, človeka vášnivo milujúceho prírodu, veľmi silná ([4], 78). Chápal ju pritom ako slobodu vnútornú, slobodu ducha túžiaceho po vlastnom rozlete a raste. Jej získanie mohol však nadobudnúť už spomínaným činom, ktorý pre neho znamenal vtedy všetko: záchranu života a duše ([1], 114-116). Keď sa však o tridsať rokov neskôr podobnými myšlienkami zaoberal jeho syn Berco, otec mu - poučený životom - radil, aby tak, pokiaľ môže, radšej nerobil ([5], 179).

Týmto svojím činom nielenže vzbudil veľký rozruch doma a v zahraničí, ale stratil aj veľkú časť priateľov (napr. L. N. Jégé, S. H. Vajanský...). Ani jeho najbližší ho nepochopili - apelovali na jeho ohľad k matke a snúbenici. Všetkým týmto odpovedal vo svojich *Zápisoch vojenského lekára* slovami Ježiša: "Kto miluje otca alebo matku viac než mňa, nie je ma hoden" (Ev. Mat. 10, 37-38; ([1], 32)). Jeho odmietnutie dokončiť výkon vojenskej služby pochopila len malá časť priateľov, ku ktorým patrili L. N. Tolstoj (jeho diela, najmä román *Vzkriesenie*, boli jedným z dôležitých potvrdení jeho preporodených názorov ([1], 31, 66-67; [5], 34-35 a i.), ďalej lekári D. Makovický, I. Hálek a niektorí ďalší. Vcelku sa však so svojou filozofiou činov svedomia dostával do izolácie od slovenskej spoločnosti, no to mu, ako sa zdá, vôbec neprekážalo. Skôr naopak: cíti sa byť samorastom. A pre človeka, ktorý s radosťou uprednostňoval prírodu a samotu pred spoločnosťou (Denník 6. 10. 1925 - [5], 179; [1], 96-97) a podľa ktorého kresťanská náuka rieši všetky otázky života ([1], 200), bolo splynutie so spoločnosťou či s jej záujmovými a politickými združeniami jednoducho neželateľné, ak nie priamo neprípustné. Na poslednú alternatívu poukazujú Škarvanove odmietnutia pokusov jeho priateľov zaradiť ho raz medzi tolstojovcov, inokedy medzi sociálnych demokratov a pod. Všetkým takýmto pokusom oponoval tvrdením, že na ceste "k pravde, k Bohu", hlásanej L. N. Tolstým, "...treba byť sebou, treba byť mocným, treba na svojich nohách stáť a kráčať..." ([1], 113-114, 66-67), t.j. treba sa usilovať najprv o premenu samého seba a až potom o premenu vonkajších, častokrát nepriaznivých okolností.

Z toho vyplýva, že A. Škarvan sa z pozície svojho opozičného postoja musel zákonite stať kritikom vtedajšieho spoločenského zriadenia a jeho pomerov. Hlboko pociťujúc ich nespravodlivosť na sebe samom, dospel a hlásal potrebu radikálnej zmeny celého spoločenského systému s jeho hierarchiou hodnôt. Štát ako nástroj moci je totiž podľa neho "...inštitúcia nielen nekresťanská, ale i nemravná...", pretože celý spočíva na zderstve, na násilí, na mordárstve...", inštitúcia, ktorá ako taká "len pokrytecky prikrýva sa plášťom humanity" ([1], 76 a n.). Toto jeho tvrdenie neskôr potvrdilo vypuknutie a nasledujúce hrôzy 1. svetovej vojny, v ktorej oproti sebe okrem iného narazili egoistické záujmy vlád bojujúcich krajín a záujmy kresťanstva s jeho humanizmom učiacim svojich vyznávačov životu vo vzájomnej láske, bratstve a vnútornej slobode od materiálna. Hneď na jej začiatku si o tom do svojho denníka preto poznamenal, že "totož v dôsledku toho, že ľudia odmietajú stať sa opäť otrokmi hŕstky mocipánov, sa svet ocitol v najväčšom protirečení sám so sebou a toto nikdy nemôže trvať dlho" (Denník z r. 1915 - [5], 138).

Táto otravná svetová situácia a Škarvanova neúnavná snaha o jej poľudštenie, v ktoré pevne veril, ho priviedli k riešeniu, k akémusi svetlu nádeje, ktoré videl v potrebe návratu

k prvotnému kresťanstvu z čias prenasledovania kresťanov. Vyhlásenie kresťanstva za štátne náboženstvo považoval za kompromis medzi pohanmi a kresťanmi, po ktorom už vôbec nebolo jasné, kto je, a kto nie je kresťanom. Celé toto obdobie preto nazval "falošným kresťanstvom", ktoré podľa neho trvá dodnes. (Za štátne náboženstvo ho roku 325 vyhlásil cisár Konštantín ([1], 15-16)). Stal sa tak ostrým kritikom nielen vtedajších pomerov v cirkvách, ale aj prínosu kresťanstva v dejinách ľudstva ([2], 213).

Pri jeho posudzovaní bol značne miernejší k prínosu evanjelikov, čo určite vyplývalo z matkinej výchovy (bola evanjelička, otec - katolík - mu zomrel, keď mal jedenásť rokov, ale o náboženstve sa v ich rodine hovorilo málo, čo A. Škarvan považoval za svoje šťastie ([5], 19)) a z ovplyvnenosti Hodžovým dielom *Dobruo slovo Slákom súcim na slovo* (Banská Bystrica 1847), ku ktorej sa priznal aj sám ([1], 144). Jeho súdom však chýba dostatočná znalosť cirkevných dejín a teda aj vecná argumentácia, a preto vzhľadom na ich subjektívnosť majú význam len v kontexte vtedajšieho filozoficko-historického myslenia. Na základe stavu súčasného poznania totiž nemožno nijako poprieť napríklad dosah pôsobenia skriptórií stredovekých kláštorov, sakrálneho umenia a kultúry na myslenie stredovekého človeka, u nás pôsobenie takých spolkov, akými boli Slovenské učené tovarišstvo a Spolok svätého Vojtecha (zal. 1789 a 1870), hnutie bernolákovcov a štúrovcov, ktoré malo aj konfesionálny podtext. Z matkinho vplyvu na mladého Škarvana zrejme vychádza aj jeho jednostranné zdôrazňovanie kladov pôsobenia husitov na Slovensku atď.

Namieste je teda otázka, v čom A. Škarvan videl vlastný zmysel a poslanie kresťanstva. Odpoveď na ňu nachádzal v nevyhnutnosti očistiť ohlasovanie Božieho slova od zbytočných farizejských nánosov (zrejme tu mieril nielen na nánosy materiálna, ale i značné zosvetštenie a maďarónske prisluhovanie časti slovenskej cirkevnej hierarchie) a v jeho praktickom uvádzaní do života každého kresťana vo význame jeho služby Bohu a blížnemu. Len takto kresťan podľa neho môže získať skutočnú vnútornú slobodu, slobodu ducha, záruku "stáleho a neporušiteľného života" ([1], 144). Nebudeme sa preto čudovať, keď v jeho *Zápisoch* na adresu vtedajších kresťanov nájdeme skeptické konštatovanie, že sú "...takí ďalekí od takeého ponímania kresťanstva, že za takéto tvrdenie hotoví sú, keby im to možno bolo, trebárs upáliť vás, preto volím nerozpisovať sa ďalej o tomto háklivom predmete" ([1], 144).

* * *

Z toho, čo sme doteraz uviedli, by sa mohlo zdať, že dr. Albert Škarvan akoby pozabudol na ľud, z ktorého vzišiel. Lenže opak je pravdou, lebo on naň nezabudol ani v ďalekej cudzine, v ktorej prežil vyše pätnásť rokov svojho života (1895-1910 - Rusko, Anglicko, Švajčiarsko). Nikdy neprestal milovať a obdivovať hlavne jeho dušu a v úsilí pomôcť mu dostať ho z jeho ťažkého položenia dvojitého útlaku dospel k vlastným riešeniam. A keď ho redakcia moskovského vydavateľstva *Prostredník* požiadala o napísanie ucelenejšej práce o Slovákoch, bola to pre neho "...dobrá príležitosť zajať (povedať niečo - P. M.) o Slovensku, povedať mnohé, čo mi dávno dušu tiesni navonok..." (list D. Makovickému z 21. 1. 1900; ([3], 182)). Prácu dokončil v roku 1904, no pre prehnajú

idealizáciu práve slovenského ľudu sa nepáčila jej hlavnému posudzovateľovi L. N. Tolstému (výhrad bolo z jeho strany viac), čo pre Škarvana znamenalo definitívny ideový rozchod s ním. Nakoniec táto práca v Rusku nevyšla a v archíve redakcie upadla do zabudnutia. Upozornila na ňu až Katarína Mičátková roku 1960 v štúdiu *Literárna činnosť Tolstého stúpenca Alberta Škarvana*.² To podnietilo bádateľa Štefana Kolafu k jej hľadaniu. Našiel ju roku 1960 a aj vydal spolu s kritickými poznámkami.³

V práci *Slováci* sa zamerával hlavne na psychologickú stránku života ľudí, zvlášť Slovákov. V mnohom tu rozviedol viaceré myšlienky obsiahnuté už v *Zápiskoch vojenského lekára*. Popri opise prírodných a hospodárskych pomerov (kap. 1, 2) v nej predstavil slovenský národ ako národ roľnícky. Ovplyvnilo to pritom viacero faktorov, medzi ktoré už popri spomínanej práci M. M. Hodžu a vplyvu diel ruských klasikov a L. N. Tolstého patrili i jeho zážitky z detstva, ktoré prežil uprostred krásnej, vtedy ešte málo porušenej oravsko-liptovskej prírody. Popri základných črtách slovenského roľníka - prostota, skromnosť, tichosť, pracovitosť... - v práci poukázal aj na jeho stránky záporné, ako boli malomyselnosť, ľahkovážnosť, nepružnosť, nepodnikavosť, prílišná bojajlivosť, ústupčivosť atď. ([2], 178-179).

Za základ pre formulovanie východísk pre oslobodenie Slovákov spod národnostného útlaku mu poslúžilo ich hlboké náboženské cítenie, v ktorom videl podstatu slovenského človeka, pričom nerobil rozdiely medzi katolíkmi a evanjelikmi ([2], 211-212). Toho človeka, ktorého súčasne kritizoval pre jeho tradicionalistické chápanie kresťanstva a kresťanského života - ako už o tom bola reč. Preto kritizuje aj snahy vtedajších vodcov slovenského národa, ktorí tým, že burcovaním do boja za jeho politické práva, do aktivity v hospodárskom podnikaní "...vlastne ho odvádzajú od jeho duchovnej bytnosti". Domnieva sa, že pokiaľ budú pre národ "hľadať svetské blaho, ťažko bude slovenskému človeku nepomaďarčiť sa, pretože všetka moc a celé bohatstvo je u Maďarov...". Podľa neho preto "...nemá zmysel ísť jednému proti desiatim, k tomu ešte lepšie vyzbrojeným a od prírody bojovným a výbojným, všetkými pohanskými cnosťami obdareným nepriateľom!...", ktorí - rozumej Maďari - P. M. - navyše využívajú všetky prostriedky na to, aby sa odtrhli od Rakúšanov a založili si svoj vlastný štát ([2], 201; [1], 164, 195 a n.).

Zbraň, pomocou ktorej môžu Slováci zo seba zhodiť jarmo utláčateľov, vidí v tom, čo im je vlastné, t.j. v ich duchovnom rozvoji, v uskutočňovaní zákona Lásky a trepezlivosti. Napriek tomu, že ich na prelome storočí ešte nepovažoval za pripravených na uskutočnenie tejto úlohy, bol presvedčený, že v blízkej budúcnosti to dosiahnu cestou vlastného sebazdokonaľovania a odstraňovaním svojich slabostí a hriechov sa raz vyšvihnú "...na ten stupeň vnútorného života, kde možno uskutočňovať činy duchovného hrdinstva", lebo

² Svoju kritiku kresťanstva najvýraznejšie opísal v druhej kapitole eseje *Slováci*, kde na adresu cirkvi píše: "...z prvotnej ochrankyne sa cirkev voči Slovákom stala zradkyňou záujmov národa - v takej istej miere katolícka ako aj luteránska..." (s. 213).

³ Vyšla v zborníku *Z ohlasov L. N. Tolstého na Slovensku*. Bratislava 1960, s. 185-207.

“...oblasť kresťanského náboženstva je jediná oblasť, v ktorej sú Slováci silní...” ([2], 202 a n., 214, 200; [1], 164-167 a i.).

Albert Škarvan tak vo svojej reflexívnej eseji *Slováci* dospel k iným východiskám riešenia slovenskej otázky ako vtedajší vodcovia slovenského národa, ktorí sa orientovali buď na Rusko (S. H. Vajanský a jeho prívrženci - slavianofili), alebo na zlepšenie sociálnej, politickej a hospodárskej situácie slovenského národa (hlasisti, ľudáci). K odmietnutiu prvých dospel potom, ako spoznal praktiky cárskeho režimu počas svojho pobytu v Rusku v rokoch 1896-97, keď sa stal sám ich obeťou (list D. Makovickému z r. 1898; [5], 100). Tých druhých odmietol už aj pre spomínané celkové odmietanie združovania ľudí do spolkov, politických strán a pod. Vtedajší vodcovia slovenského národa podľa neho nemali dostatočne vysoké morálno-etické vlastnosti na to, aby vyviedli svoj národ z poroby, navyše dostatočne neakceptovali jeho kresťanské náboženské ctenie. So svojimi - pre veľkú väčšinu nepríjemnými a neprijateľnými - názormi ostal preto nepochopený aj po svojom druhom návrate na Slovensko roku 1918,⁴ kde od roku 1919 až do svojej smrti pôsobil ako okresný lekár v Liptovskom Hrádku. A tu krátko pred smrťou sformuloval odkaz pre tých, ktorí ho zatracovali. Tento odkaz bol zároveň obranou aj vysvetľujúcou odpoveďou na to, prečo sa k nim nepridal. Sú to závažné slová hlbokého ducha, ktorý sa v nich opäť vracia k svojej filozofii “kutania v sebe samom”, preto ich odcitujeme takmer v plnom znení:

“Povedzte mi, čo by som mohol akceptovať z vašich snáh! Ak mi ukážete niečo skutočne cenné, vďačne si to osvojím, vďačne si stanem medzi vás... Ale čo by to takého malo byť?... Váš svet je zaostalý a odumretý,... vaše názory sú náramne zaostalé a naivné, jemne sa vyjadrujúc - detské alebo chlapčenské. Beh života národov ide však strašným valom. Svety sa rozpadávajú. Veľké katastrofy sa odohrávajú a ešte väčšie sa chystajú... Čo máte vy na záchranu hynúceho národa? Slaviofilstvo? Vaše cirkvi? Sú to dávno padlé bašty, nad ktorými rozzúrené národy dávno prefujazdili. Nabud'te smiešni! A zobud'te sa! Fantazírovať a predovšetkým popíjať a slopať prestaňte! A za úprimné slovo sa nehnevajte!

Ak sa nechceme stať smiešnymi, nesmieme sa len otrocky cvajkať za silnejšími, nesmieme len napodobňovať hynúci a odumierajúci svet, ale musíme vystúpiť s niečím novým, s niečím lepším, ako je to, čo vidíme okolo nás. Musíme ukázať svetu novú a lepšiu cestu života, ako je tá, po ktorej idú tak mizerne dnešné národy. **Musíme prísť s novým, a to svojím vlastným géniom do zhromaždenia národov, len tak budeme niečo znamenať a len tak sa zachránime pred pohromou, ktorá sa rúca na európske národy, hroziac im zahynutím.** Skadiaľ však vziať a čo má byť to nové?... Moja odpoveď: **hľadajte, kutajte v sebe samých, v duši národa,** tam sa iste nachádza rýdze zlato, len ho treba vydolovať, treba ho vyniesť z útrobov zeme na svetlo a zhotoviť z neho predmety vysokej ceny a potreby - len toto nás spasí, len tak si nadobudnete úctu druhých a zabezpe-

⁴Jeho štúdia vyšla v zborníku Literárny archív 6, 1969, s. 177-235).

číte si miesta pre budúce časy.” (Denník, nov.-dec. 1925; [5], 180-81, 184. Podčiarkol P. M.).

* * *

Skôr, ako prikročíme k zhrnutiu Škarvanovho zmyšľania, treba si odpovedať na otázku “Kto vlastne bol tento konvertita na pôvodné evanjeliové zdroje kresťanstva, ktorý verejne hlásal potrebu uvedenia kresťanstva do životnej praxe vtedajšej svetovej spoločnosti?” K odpovedi sa priblížime ponorom do jeho filozofických a teologických názorov, do jeho vlastného vnútorného života, o ktorom napísal, že “... nikto nevie, čo som, kto som” (Denník 29.9.1921; [5], 170). Aj tu treba mať stále na zreteli, že zásadný zlom v jeho názoroch znamenala jeho konverzia, ktorá sa udiala prevažne v rokoch 1887-1889.

Základným kritériom pre pochopenie týchto Škarvanových názorov je kategória života, preto sa pri nej zastavíme trochu obširnejšie. Kým mladosť, ktorú (hoci sa sám považoval za nudného spoločníka) prežil v hlučných spoločnostiach “... temer výlučne... citom, srdcom a nie rozsudkom” ([4], 89), predsa práve uprostred nich neraz náhle pocítil nedefinovateľný zármutok a osamenie, ktoré “prichodili zakaždým bez akéhokoľvek zovňajšieho podnetu” ([4], s. 90; [5], 28). Keďže ho táto spoločnosť vnútorne neuspokojovala, jeho dušu zaplavovali pocity prázdnoty a nezmyselnosti tohto hýrivého života, ktorému sa však ešte nedokázal vzoprieť. Zmietajúc sa v stavoch všeobecnej životnej márnosti, medzi pozorovaním pokojného života väčšiny na jednej strane a života ľudí z periférie na strane druhej, dospel od názoru “... že život vôbec je trápenie a sužovanie...”, cez popretie možnosti spasenia v ňom až k téze “niet ničoho, niet boha” ([4], 91, 93). A. Škarvan však nezostal v tejto nietzscheovskej polohe, ktorá ho o. i. priviedla k úvahám o trvalom prest'ahovaní do hôr. Jeho premena išla ďalej, až v nej našiel toho, koho stratil: našiel Boha, pričom poslednou kvapkou na tejto ceste bol práve Tolstého román *Vojna a mier*. V tejto premene, ku ktorej na rozdiel od L. N. Tolstého - opravdivého mudrca - prišiel “inštinktívne a slepo”, no sám, nakoniec vo väzení spoznal, že “... vlastný cieľ života spočíva v kultúre duše”. Inak povedané, za každých okolností “naším jediným záujmom majú byť veci božie, len vtedy budeme šťastní...” (Záznamy, Vlastný životopis, [5], 34-35; [1], 67, 124). Hotový to príbeh o stratenom synovi Nového zákona (Luk. 15, 11-32).

Vo väzení zrejme začal uvažovať o živote aj v neosobnej, všeobecnej rovine a neskôr dospel k názoru, že pozemský život je ako krátky narkotický sen, preto sa nad ním treba čím skôr zamyslieť, “... prebudiť ku skutočnosti, ktorou je pravda, ktorú nevidíme a nikdy neuvidíme úplne uskutočnenú, ale ktorú neomylnne vidíme v našich dušiach...” V zmysle nadosobnom je to však večnosť. V jej perspektíve sú ľudské, teda i Škarvanove záujmy len maličkosti a haraburdy, na ktorých nemožno lipnúť, lebo “... Život nie je nič fixného, život tečie a stále sa mení” (citáty sú z listu B. Sokolovej z 21. 2. 1898; [5], 94 a z Denníka zo 17. 1. 1921; [5], 163). Jednou z jeho hybných životných pák bol akýsi vnútorný nepokoj a tieseň duše, ktoré ho sprevádzali po celý život, a ktorý bol pre neho aj rok pred smrťou známkou života. (Priznáva sa k nemu na mnohých miestach svojich záznamov ([1], 12 a n.; [4], 89; [5], 176 a i.). Iste to súviselo s tým, že po konverzii chápal

svoj život a život človeka vôbec ako ustavičnú cestu zdokonaľovania, objavovania vlastných hlbín, ich možností a právd v nich ukrytých; ako napĺňanie "vnútornej povinnosti" diktovanej hlasom rozumu, svedomia a srdca. V eseji *Slováci* to rozviedol do pozorného načúvania hlasu Boha ako záruky "lepšieho... a šťastlivejšieho života ľudí" (Denník 1. 11. 1915; [5], 142; [2], 206). Pritom sám zdôrazňoval, že na rozdiel od ruských tolstojcov nechcel dávať smernice či návody do života a na otázku "Ako žiť?" si poznamenal: "Niet odpovede (okrem hlúpej)... Ja som v tom vždy videl urážajúcu hrubosť..." (Denník, 18. 3. 1903; [5], 114).

Škarvan veľmi miloval prírodu, jej divokú voľnosť v najrozličnejších podobách. Priveľmi na to, aby sa pridal k teoretizovaniu inteligentov, ktorí sa mu na rozdiel od obyčajných ľudí "... zdali byť neúprimnými, menej prostými, ... slobodnými..., dobrými, ako sa od nich dalo podľa ich poučných mnohosľubných fráz očakávať..." ([4], 89). Neskôr na túto vrstvu zmenil náhľad a v marci 1905 pochvalne uznal, že sú to práve oni, čo sa čoraz viac usilujú pomáhať iným "zo záujmu čisto vnútorného", že táto ich pomoc je "následok a nie príčina" ich činnosti ([2], 206). Uvažujúc v týchto intenciách, v samote, ktorá mu dala "viac... než obcovanie s najlepšimi ľuďmi" ([1], 97; [5], 179), zákonite dospel k téze o nadradenosti nadosobnej lásky nad lásku k blíznym, lebo "... len príbuznosť ducha je skutočná príbuznosť (také bolo jeho priateľstvo s D. Makovickým), láska pokrvná je vždy sebecká..." ([1], 65). Jeho zmyselná mladosť a trojnásobné manželstvo ho urobili skúseným aj v láske muža a ženy, na adresu ktorej si ku koncu života (1925) zapísal: "Milovať nie je také jednoduché a ľahké, ako si to ľudia obyčajne myslia, zvlášť v mladosti, keď sa im to zdá také prirodzené... Naopak - milovať je veľké a zriedkavé umenie." ([5], 177).

Treba sa teraz opýtať, ako si predstavoval a za čo mal Toho, ktorého si po svojej konverzii tak veľmi zamiloval, pre ktorého obetoval aj svoju lekársku kariéru, t.j. ako si predstavoval samotného Boha. Rozporná náboženská výchova v rodine (otec sa o ňom dosť často vyjadroval nelichotivo, matka ho viedla k láske), ktorá pokračovala aj na gymnáziu ([4], 94), ho priviedla k svojskému chápaniu Boha. V jednom z listov z väzenia svojej priateľke Adele Marušiakovkej Ho predstavil takto: "Ja sa však nemodlím, aby som odriekal nejaké modlitby, alebo čo len v myslí za niečo ďakoval,... o niečo prosil, alebo sa bál nejakého božieho trestu. Ja takého Boha nepotrebujem. Môj Boh je svetlo a láska, svetlo, ktoré posvecuje a ktoré ma ohrieva." (21. 3. 1895; [5], 48; podčiarkol P. M.).

Kategórie života a Boha A. Škarvana priviedli k abstrahujúcim úvahám o bipolarnosti, resp. jednote pojmov čierne-biele, dobré-zlé a pod. V mladších rokoch zastával názor, že život človeka môže byť len dobrý, alebo zlý (Denník 1899; [5], 156),⁵ ne spoznanie súvzťažnosti a mnohorozmernej prepojenosti všetkého so všetkým ho neskôr priviedlo k chápaniu jednoty bipolarít. V liste svojej nastávajúcej, v poradí už tretej manželke Gite Sokolovej o tom v roku 1917 napísal: "... Som ako každý človek, v jednej osobe i čert

⁵ Po návrate na Slovensko pôsobil v rokoch 1910 - 1915 ako lekár v Dolných Teranoch a v Bátovciach. V rokoch 1915 - 1918 bol väznený v Jágri a vo Verpeléte (Mad'arsko), odkiaľ sa koncom roku 1918 vrátil na Slovensko, a to najprv do Liptovského Mikuláša a potom do Liptovského Hrádku.

i anjel, telo i duch, biely i čierny a striedavo víťazí vo mne hneď dobro, hneď zlo.” ([5], 156). Inými slovami, “... Človek sa mení... je ako tečúca voda; preto nie je správne deliť ľudí na dobrých a zlých. V každom je dobro aj zlo.” ([5], 146).

Jeho život bol veľkou drámou, no mal šťastie, že mal zmysel práve pre takéto drámy. Bola to však skôr nevyhnutnosť ako náhoda, lebo ak si chcel zachovať aký taký vnútorný pokoj a odstup od príkorie, ktoré prežíval, chtiac-nechtiac musel považovať pohodlnejší život vókol seba za povrchnú komédiu (Denník, 6. 11. 1925; [5], 178-79). Tento postoj k daniu vo vtedajších spoločnostiach mu umožnil ľahšie znášať vlastné zdravotné problémy, ktoré boli pre neho očistcom, v ktorom po opadnutí špiny v ňom “... ostalo v čistej podobe to, čo poskytuje život; dobré rozpoloženie, láska ku všetkému, čo jestvuje...” (list rodine Sokolovej, 25. 3. 1898; [5], 97). A keď sa jeho zdravotný stav zhoršoval, nielenže radil aj iným sústavne sa sústreďovať na stavy svojho vnútra, ale rozvinul i svoju nelichotivú mienku na poslanie lekárov, ktorú v podstate vyslovil už vo svojich *Zápiskoch* ([1], 47-51 a i.). Podľa nej neveril “... v zmysel a rozumnosť medikamentálneho liečenia...”, ktoré nepovažoval vtedy za vedu; lekári počas neho majú pacientov nanajvýš poučovať o tom, “... ako majú rozumne a naturálne (prirodzene, bol vegetariánom - P. M.) žiť, čoho sa majú vystríhať, aby neuškodili svojmu telu a zdraviu...” ([5], 172).

Dr. Albert Škarvan prežil mnohé príkoria nehmotného charakteru, ktorých sa mu dostávalo od spoločnosti ako aj od jednotlivcov. Usiloval sa od nich odosobňovať, až si v jednom zo svojich neskorých záznamov na margo takéhoto fiaska pred verejnosťou poznamenal: “Ba práve tak je to najlepšie.” (august 1920, s. 162). Odtiaľto už potom nebolo ďaleko k úplnému popretiu telesna, o ktorom - opäť na adresu jeho zatracovania okolím - v denníkovom zázname z 25. januára 1925 čítame, že “... krivdy a urážky týkajú sa... len mizeráka Škarvana, toho slabocha a sebca, ja som však niečo iné, ja som duša moja, a síce nezraniteľná a nad to všetko nekonečne povznesená...” Na konci všetkého stála jeho láska a odpúšťanie nepriateľom ([5], 163; [1], 134-35; [5], 165 a i.).

Životné skúšky A. Škarvana postupne pripravovali na pokojné a pokorné prijatie smrti, na prasknutie jeho životnej bublinky vo vedomí, že “... to je nezmeniteľný zákon prírody od veky vekov na veky vekov, bez prestania...” (Denník, 26. 12. 1921; [5], 73). Tento hlbokomyseľný samotársky človek - lekár, publicista, prekladateľ a filozof života - zomrel ticho dňa 29. marca 1926 v Liptovskom Hrádku s poznaním, že “život je nekonečný a život človeka sa zdokonaľuje, na starých zrúcaninách a smetisku vyrastajú nové, krajšie ruže...” (List Júliusovi Škarvanovi, 3. 12. 1925; [5], 182). Umrel priateľ D. Makovického, G. V. Čertkova, V. F. Bulgakova... a grófa L. N. Tolstého, ku ktorému už odmladi pociťoval vrúcny priateľský vzťah. Ako sa sám priznáva, ruskí spisovatelia, hlavne Turgenev, Dostojevský, Tolstoj boli pre neho po matke druhým formačným zdrojom jeho vnútornej premeny, ku ktorej dospel však vlastným uvažovaním. Túto svoju devízu si po celý svoj život vysoko vážil a dosť často ju nachádzame aj v jeho neskorších denníkových záznamoch či v odpovediach na otázky jeho priateľov ([1], 113-14; [5], 30, 34-35; 147-48 a i.). Podobne ako pre jasnopol'anského mudrca, aj pre A. Škarvana bolo najposvätejšou vecou zasvätiť svoj život uskutočneniu svojho filozofického presvedčenia v podobe bezvýhradnej služby Bohu. V polovici prvého decénia 20. storočia síce došlo k jeho rozchodu s učením L. N. Tolstého a ustáva aj ich vzájomná korešpondencia. Na

margo tejto skutočnosti si v tom čase poznamenal, že Tolstoj mu pomohol nájsť hlavne samého seba, človeka už značne “zblúdilého a strateného”. Jeho filozofia, názory na spoločnosť, štát, cirkev... však mali preňho iba “podradný význam” (Denník 17.1.1906; [5], 117). K Tolstému si však naďalej zachováva priateľský vzťah pre jeho ochotu k vzájomnej výmene názorov, ktorá “stojí za to, aby sme sa milovali” (List A. Škarvana L. N. Tolstému z 9. 3. 1907; [5], 119).

Spolu s doterajšími bádateľmi (Š. Kolafa, R. Chmel) môžeme skonštatovať, že A. Škarvan bol žiakom L. N. Tolstého, šíriteľom jeho myšlienok, ale nebol jeho zaslepeným vyznávačom. Z jeho učenia preberal len tie prvky, ktoré považoval za prijateľné pre svoje názorové zmýšľanie (napríklad kritika praktík vtedajších štátnych režimov, snaha o zdokonaľovanie ľudského vnútra). Odrazom toho bola aj jeho beletristická autobiografická próza *Zápisky vojenského lekára*, ktorá sa však svojou sujetovou kompozíciou a psychologickými sondami do života zobrazovaných postáv viac blíži k románovým hrdinom F. M. Dostojevského ako k dielam samotného Tolstého, hoci aj jeho vplyvy sú na tomto diele badateľné.⁶

V A. Škarvanovi tak odišiel človek, na ktorom sa vyplnilo biblické “Kto stratí svoj život pre mňa, nájde ho.” (Ev. Mat. 10, 39). Osobnosť, ktorá dospela k vlastným alternatívam riešenia tak svetovej, ako aj slovenskej krízy ducha prelomu 19. a 20. storočia, k akejsi obdobe politiky nenásillia, ktorú hlásal a úspešne realizoval Maháthma Gándhí a ktorú na Slovensku širil málo známy evanjelický kňaz J. Maliarik žijúci hlavne na Morave. Jeho mierové výzvy vladárom na ukončenie 1. svetovej vojny a návrhy na vybudovanie univerzálneho štátu založeného na augustínovských ideáloch Božej obce však spolu so Škarvanovými predstavami zostali v našich reláciách osihotené a nepovšimnuté. A to práve preto, že išlo o vysoko morálne návrhy, ktoré boli pre vtedajšiu sekularizovanú a zateizovanú spoločnosť jednoducho neprijateľné. Treba však ešte raz pripomenúť, že A. Škarvanovi pri hľadaní a nájdení svojich kresťanských riešení okrem jeho konverzie poslúžilo i spoznanie falošnosti demokraticky sa tváriacich spoločenských systémov v rovine sociálnej, politickej, hospodárskej a národnostnej, a to najprv v Rakúsko-Uhorsku, neskôr hlavne v cárskom Rusku, ako na to poukazuje už spomínaný Škarvanov list D. Makovickému z roku 1898.⁷

Pri riešení tejto všeobecnej krízy ducha si zvolil deduktívny postup - od svetového meradla, k pomerom v Rakúsko-Uhorsku a najmä na Slovensku, ktoré bolo jeho organickou súčasťou. Správne kritizoval sociálnu nespravodlivosť systémov, no - aj pod vplyvom tolstojovcov - nepochopil nezvratnosť historického vývoja, ktorý sa od nástupu kapitalizmu uberal cestou prehlbujúcej sa diferenciacie spoločnosti s jej sprievodnými javmi proletariácie, nezamestnanosti, alkoholizmu, vznikom politických strán a ich bojom o vplyv

⁶ Zlo jednotlivca považoval za vec všetkých, lebo pri jeho vykonávaní človek škodí aj iným ([1], 155). Z toho môžeme vyvodit' aj jeho názory na úmysly, povahu a dôsledky ľudských činov.

⁷ O vzájomných vplyvoch tolstojovcov, ruských klasikov a A. Škarvana porovnaj štúdie: Hudák, J.: Historiozofia Leva N. Tolstého. Kto je opravdivým tvorcom dejín? In: Viera a život 5, 1995, č. 4, s. 290 - 296. Z ohlasov L. N. Tolstého na Slovensku. In: Slovanské štúdie IV. Bratislava 1960, s. 243 - 251 a Škarvanove *Zápisky vojenského lekára*.

naď ľudovými masami atď. Jeho úpenlivé myšlienkové snahy o zlepšenie polozenia slovenského národa cestou osobného kresťanského príkladu jednotlivcov, táto jeho zahľadenosť na Boha spôsobila, že temer úplne prehliadol význam predošlých i vtedajších národných slovenských snáh a z veľkej časti i význam samotnej kultúry pre náš národ a jeho zachovanie. To, čo si na ňom cenil najviac, bola jeho duša, k milovaniu ktorej povzbudzoval aj druhých (List G. Sokolovej z 30. 3. 1917; [5], 147-49; Denník 19. 12. 1925: [5], 184). Mal však pravdu v tom, že kvalita zmien, ktoré mali, alebo len majú viesť k zlepšovaniu postavenia jednotlivca a potom národa, záleží predovšetkým od jeho odvahy k vnútornej premene srdca. Mala by pokračovať cez uvedomenie si vlastnej individuálnej zodpovednosti jednotlivca ako kameňa mozaiky národných snažení a končiť jeho snahou niečo konkrétne pre to urobiť. A nie naopak, ako sa o to podľa neho snažili vtedajší vedúci činitelia jednotlivých politických strán. Práve v tejto požiadavke spočíva imperatívny Škarvanov odkaz pre súčasnú generáciu. Keď ju aplikujeme na situáciu v Cirkvi a vo svete, zistíme, že obrodné zmýšľanie A. Škarvana bolo prorockou predpoveďou potreby duchovnej obnovy, ktorá v Cirkvi prebieha od 2. vatikánskeho koncilu a na Slovensku zvlášť intenzívne od roku 1990. Zatiaľ nezodpovedanou zostáva otázka, akým smerom by sa asi uberal vývoj na Slovensku, keby došlo k spojeniu kresťanských riešení A. Škarvana, J. Maliarika a M. Lajčiaka s národnými snaženiami vtedajších politických vodcov Slovákov do jednej koncepcie obrody národnej pospolitosti.

LITERATÚRA

- [1] ŠKARVAN, A.: Zápisky vojenského lekára. (Ed. R. Chmel). Bratislava 1991.
- [2] ŠKARVAN, A.: Slováci.
- [3] ELIÁŠ, M.: Slovenskí tolstojovci. Martin 1986.
- [4] ŠKARVAN, A.: Moja premena. (Ed. A. Maťovčík - M. Eliáš). In: Biografické štúdie 4, 1973.
- [5] MAŤOVČÍK, A.: Život je zápas. Martin 1977.
- [6] HUDÁK, J.: Historiozofia Leva N. Tolstého. Kto je opravdivým tvorcom dejin? In: Viera a život 5, 1995, č. 4.

Peter Maťovčík
Krasinského 6
821 04 Bratislava
SR